

Котенко І. С. Педагогічна підтримка адаптації першокласника до освітнього простору початкової школи // Андрагогічний вісник. Житомир: Вид. ЖДУ ім. І.Франка, 2019. Вип. 10. 170 с. С. 125-131 URL http://library.zu.edu.ua/andragogichnyi_visnyk.html

УДК 378.7

Котенко І. С.,
магістрантка 11М групи
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
ivanna.zt.ua@gmail.com
ORSID: 0000-0001-6231-8012

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКА ДО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена проблемі забезпечення педагогічної підтримки адаптації першокласника до освітнього простору початкової школи. У статті розкрито сутність поняття «адаптація» та її три базові аспекти. Визначені вікові характеристики та психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку, особливості шкільної адаптації. Зазначені пріоритетні завдання вчителя у період адаптації дітей до школи, концептуальні моделі розвивального навчання та провідні педагогічні засоби, які сприяють адаптації учнів початкової школи.

Ключові слова: адаптація, соціально – педагогічна адаптація молодшого школяра, педагогічні засоби, розвивальне педагогічне середовище, готовність до навчання.

Статья посвящена проблеме обеспечения педагогической поддержки адаптации первоклассника к образовательного пространства начальной школы. В статье раскрыта сущность понятия «адаптация» и ее три базовых аспекта. Определены возрастные характеристики и психологические особенности детей младшего школьного возраста, особенности школьной адаптации. Выделенные приоритетные задачи учителя в период адаптации детей к школе, концептуальные модели развивающего обучения и ведущие педагогические средства, которые способствуют адаптации учащихся начальной школы.

Ключевые слова: адаптация, социально-педагогическая адаптация младших школьников, педагогические средства, развивальне педагогическая среда, готовность к обучению.

The article is devoted the pedagogical support of adaptation of younger schoolchildren in the conditions of educational developing environment. During the initial stage of learning young schoolchildren have difficulties of the

physiological, social and psychological adaptation. Age features primary school children provide opportunities for success in school under the condition of overcoming barriers to this adaptation. There is an intensive intellectual development, the development of emotional and volitional at this age, which prepares a person to loads of educational activity, a change in social relations, an assimilation of rules of social interaction. The objective of the space of teaching schoolchildren is to create a positive climate and support the development of positive learning motivation, the formation of a class team in the period of adaptation of children. Also the teacher must actively engage with parents of pupils.

Keywords: *adaptation, social-pedagogical adaptation of junior schoolchildren, pedagogical tools of primary school, developing educational environment, readiness to study at school.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Становлення дитини як особистості має ряд важливих, відповідальних етапів, обумовленими змінами соціального статусу, розширенням видів діяльності та іншими суспільними та індивідуальними факторами. Одним із таких етапів є початок шкільного навчання, перехід від залежного дитинства до освоєння та відстоювання власної позиції, готовності зробити свій життєвий вибір та нести відповідальність за свої вчинки. Первинні засади пристосування дитини до соціальної ролі школяра пов'язана із переживанням так званої кризи 6 (7) років, тобто саме початку самореалізації дитини у якості учня початкової школи. Адаптаційні процеси, детерміновані засвоєнням нових норм шкільного життя, посилюють психофізіологічні навантаження, несуть типові кризові ризики у особистісному зростанні. Цим визначається необхідність сформувати належне соціальне середовище та забезпечити першокласникам педагогічну підтримку з метою полегшення звикання до школи та профілактики дезадаптації дітей.

Мета досліджень. Визначити сутність поняття «адаптація» та роль учителя в адаптації першокласника до освітнього простору початкової школи.

Аналіз досліджень із зазначеної проблеми. У психолого-педагогічній літературі проблема адаптації вивчалась на різних рівнях – від розкриття змісту самого поняття (Ю. Александровський, Ф. Березін, В. П. Казначеев) до виявлення особливостей її прояву в різних видах діяльності (В. Мерлін, В.Рожественський, Я. Стреляу) та чинників, які детермінують цей процес у тих чи інших умовах (О. Мороз, М. Раттер). Проблемам соціальної адаптації і дезадаптації особистості присвятили свої праці Г.О. Балл, Ф.Б. Березін, М.Й. Боришевський, Л.В. Дзюбо та ін. Питання профілактики дезадаптації особистості в умовах навчального закладу досить широко представлена у працях українських науковців: О.О. Єжова, О.В. Вознюка, Л.В. Кальченко, Л.І. Міщик, В.М. Оржеховська тощо. Незважаючи на те, що до адаптації дітей до школи приділяється значна увага, імовірні проблеми намагаються вирішити в основному за допомогою надання психологічної підтримки

шляхом зниження тривожності, підвищення впевненості в собі, при цьому недооцінюються можливості оптимізації самопочуття дітей за рахунок створення належних умов освітнього розвивального середовища. Тому питання педагогічної підтримки адаптації молодших школярів до навчання у школі є актуальним у сучасній дидактиці.

Міністерством освіти і науки України видано **наказ**: «Про затвердження методичних рекомендацій щодо адаптаційного періоду для учнів першого класу у Новій українській школі».

Додатком до наказу було затверджені розробки методичних програм, що спрямовані на формування комфортного класного середовища, за Концепцією Нової української школи. За перший місяць перебування першокласників важливо створити сприятливі умови для їх перебування у класі, створити гармонію, налаштуватися на довіру, взаємопорозуміння та співпрацю одне між одним. І найкращий метод наблизитись до створення такої атмосфери – приділити увагу знайомству, розповідям про захоплення кожного учня, улюбленим іграм, співпрацею у різних групах, виконанням спільних завдань, тощо. Розробниками ідеї Нової української школи запропоновано тематичний інтегрований підхід, де кожен тиждень присвячено окремій темі. Наприклад, у вересні мають вивчатися такі теми:

- «Я - школяр/школярка»;
- «Наш клас»;
- «Мої друзі»;
- «Моє довкілля».

Ознайомлення із цими темами дозволить дітям опанувати соціальні та громадянські компетентності. Однак, такий підхід дозволяє успішно набувати як практичних умінь, так і предметних знань.

Освітнє середовище вчителям простіше створити разом з дітьми, використовуючи різні види освітньої діяльності: «франкове коло», інтерактивні заняття у парах та групах на умовах співпраці (кооперативне навчання), «щоденні п'ять», рефлексія та самооцінювання та багато інших форм та методів.

Обов'язковою умовою сучасного освітнього середовища є безумовне визнання таланту кожного учня. Також Концепція Нова Українська Школа акцентує увагу на тому, що школа має бути безпечним місцем, аби уникнути зайвого стресу для дітей. Значну частину освітнього процесу рекомендується проводити за межами класної кімнати – на свіжому повітрі та у русі. Оскільки вчитель має приділяти особливу увагу збереженню та зміцненню фізичного здоров'я учнів, їх моральному та громадянському вихованню.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналітичне опрацювання науково-практичних досліджень даної теми дозволяє зробити висновки, що віковий період 6 (7) років дитини пов'язаний із суттєвим зростанням пізнавальних психічних процесів дітей, розвитком емоційно-вольової сфери, появою довольності психічних процесів. В. Сухомлинський писав, що діти приходять до школи з

відкритою душею, зі щирим бажанням добре вчитися, сприймати життя [1, с. 42]. О. Кривчикова і Т. Лясота на основі аналізу літературних джерел переконують, що результативність адаптації дитини до шкільного навчання значною мірою визначає увесь подальший період перебування у школі [6, с.162-163]. Адаптація з латинської «adapto» – пристосування. Молодші школярі повинні, з одного боку переживати зміну розпорядку дня, пристосуватися до нових умов спілкування, а з іншого – сприйняти та привнести у власне життя нові специфічні правила, вимоги і предмети, пов'язані із навчанням у школі. Адаптацію до шкільного навчання можна розглядати у трьох базових аспектах: фізіологічна, психологічна і соціальна. Фізіологічна адаптація відрізняється найменшою тривалістю (до кількох тижнів), позначається на пристосуванні до зміни режиму життєдіяльності, нового порядку дня тощо. Крізь призму пристосування молодших школярів до умов навчання у школі слід особливу увагу приділити адаптації соціально-психологічній – активному пристосуванню індивіда до нових умов середовища й оточення, перебудову пізнавальної, мотиваційної та емоційно-вольової сфер особистості при переході до нового етапу життєдіяльності. Дослідники називають багато критеріїв оцінки процесу адаптації. Л.С. Гармаш, виходячи із провідного виду діяльності молодших школярів – навчальної діяльності, пропонує оцінювати ефективність адаптації саме за навчальними успіхами першокласника [6, с.162-163].

Дошкільний та молодший шкільний вік є сензитивними періодами соціального становлення особистості, як повноцінного члена суспільства. Значно розширюється сфера соціальних контактів дитини. На думку М.Р. Битянової, М.М. Врублевської та інших дослідників, саме в початковій школі починають формуватися системи відносин дитини зі світом і самою собою, ті стійкі форми взаємин з однолітками й дорослими та базові навчальні установки, які істотною мірою визначають надалі успішність її шкільного навчання, можливості особистісної самореалізації в шкільному середовищі [7, с. 252].

Особливістю навчальної діяльності є засвоєння молодшим школярем нових правил школи (класу). За виконанням правила лежить система відносин дитини з дорослою людиною. Коли дитина підпорядковується правилу, то спілкування з дорослим приносить їй задоволення, переконує Л.М. Обухова. Спочатку правила виконуються у присутності дорослого, потім з опорою на предмет, що заміщає дорослого, і, нарешті, правило стає внутрішнім [8, с. 259]. Т.В. Морозкіна пов'язує появу відповідальності у молодших школярів із прийняттям вимог моралі І.Д. Бех, В.С. Мухіна, Р.С. Немов акцентують в молодшому шкільному віці особливий розвиток самооцінки, товарищескості, відповідальності, моральних і соціальних якостей, почуттів: доброти, чуйності, емпатії. У школярів першого класу з'являється особлива вольова дія – вчинок, орієнтований на інтереси оточуючих людей [9, с.41]. Говорячи про розвивальне освітнє середовище, необхідно проаналізувати можливості гуманістичної педагогіки, підґрунтям якої стали

ідеї А.С. Макаренка, Г.С. Сковороди, В.О. Сухомлинського, К.Д. Ушинського.

В основу новаторських педагогічних концепцій з останньої чверті ХХ століття покладені ідеї Л.С. Виготського, Д.Б. Ельконіна, В.В. Давидова щодо залучення дитини до чотирьох сфер світосприйняття – світ природи, долучення до загальнолюдських цінностей, розвиток відносин зі значимими людьми і розвиток самосвідомості дитини. Концептуально відмінні позиції Д.Б. Ельконіна і В.В. Давидова пов'язані із визначенням базового фундаменту підготовки учнів – теоретичне пізнання чи практичне дослідження. Модель В.В. Давидова, розроблену у співпраці із Д.Б. Ельконіним, називають «Змістовне (теоретичне) узагальнення». Засадами розвитку теоретичного мислення В.В. Давидов вбачає застосування принципу від загального до конкретного, від системного до одиничного, а навчання, що базується на таких засадах називає розвиваючим [2, с. 70-72]. Л.В. Занков, працюючи у структурі Академії педагогічних наук, звернув увагу на потребу розвивального навчання саме для учнів початкових класів. Його дидактична система акцентує увагу вчителя на розвитку в дітей умінь мислити, спостерігати, діяти практично. Тому найчастіше цю систему критикують саме за надмірне акцентування емпіричної підготовки, унаслідок чого недостатня увага приділяється теоретичній частині навчання [3, с. 124].

Розвивальне навчання містить значимі компоненти та вектори впливу на особистість дитини, здатні полегшити процес її пристосування до нової соціальної ситуації розвитку. Технологія педагогічної підтримки адаптації дітей молодшого шкільного віку до нових життєвих умов припускає особистісну парадигму та процесуальну характеристику, котрі детермінують загальну орієнтацію педагогічного колективу школи на соціальний розвиток дітей на засадах індивідуально-особистісного підходу. Це забезпечує реалізацію принципів гуманістичної педагогіки, взаємозв'язок соціального, психологічного, інтелектуального, духовного й фізичного виховання дітей [10, с. 154].

Процес адаптації до шкільного навчання може викликати у дитини серйозне психічне навантаження. Ефективним шляхом профілактики цього є забезпечення позитивної емоційної атмосфери. Серед емоційно заряджених прийомів, до яких може вдається педагог, в учнів першого класу значну роль відіграють ігрові заняття [1, с. 42].

В ігровій формі роботи дитина почуватиметься більш зручно і легше подолає бар'єр, пов'язаний із входженням до нових соціальних умов життєдіяльності. Водночас домінування ігрових вправ не допустиме у зв'язку із необхідністю засвоєння та внутрішнього прийняття більш формальних вимог навчальної діяльності. Широко декларується індивідуальний підхід до виховання та навчання школярів загалом. Головна ідея особистісно-орієнтованої адаптації молодших школярів – це створення виховної системи на принципах взаємної відповідальності, взаємодопомоги, взаємної зацікавленості вчителів у досягненні учнями навчальних успіхів та розвитку

культури здоров'я [10, с. 154-156]. Дискусійним питанням у забезпеченні прийнятті дитиною вимог шкільного життя є оцінювання молодших школярів. Деякі автори педагогіки співробітництва взагалі вважали, що першокласника не можна змусити відповідати чи викликати до дошки, тим більше оцінювати [5, с. 32]. Проте це твердження зустріло значну критику, оскільки оцінювання результатів праці учня має значну мотивуючу роль у навчальному процесі. Поширення здобула практика стимуляції позитивних результатів навчальної діяльності при відсутності негативного оцінювання.

Серед вирішальних факторів профілактики дезадаптації молодших школярів необхідно назвати достатній фізичний рівень, оскільки шкільне навчання створює умови перевантажень зростаючого організму. Недостатня фізична активність, безумовно, негативно позначається на навчальній успішності учнів, тому рекомендується проводити перерви із виконанням елементарних фізичних вправ, так звані фізкультхвилинки [1, с.44].

Загалом можемо визначити наступні пріоритетні завдання учителя у період адаптації дітей до школи:

- 1) забезпечення індивідуального підходу;
- 2) формувати культуру спілкування учнів;
- 3) стимулювати мотивацію навчання та мотивацію успіху дитини;
- 4) обмежене оцінювання навчальних результатів молодших школярів;
- 5) формування учнівського колективу.

Високі результати застосування з точки зору оптимізації процесу адаптації дитини до школи є досвід арт-терапевтичних, тобто мистецьких засобів самовираження учнів. Арт-терапія не лише може моделювати умови прискорення темпів адаптації усіх учнів класу, але й виступати в якості ефективного засобу допомоги невстигаючим та дітям, які опинилися в складних життєвих обставинах, що значною мірою гальмує процеси адаптації до навчання [4, с. 105-106].

І.О. Цікра та І.М. Куліда стверджують, що особистість викладача – це «інструмент» його творчості [11, с. 175-179]. На наш погляд, саме встановлення контакту учителя з класом загалом та кожною окремою дитиною зокрема є вирішальним фактором адаптації молодшого школяра. Хоча не можна заперечувати важливу роль батьківської, сімейної підтримки дитини. Спілкування батьків з дитиною на основі довірливих відносин поєднує практичну допомогу першокласнику в оволодінні складним для нього навчальним матеріалом із безоцінним відношенням, безальтернативним визнанням і підтримкою власної дитини [1, с. 44].

Висновок та перспективи подальшого дослідження проблеми. Підсумовуючи вище зазначені результати необхідно наголосити на те, що адаптація першокласника значною мірою визначається його особистісною готовністю. Підтримати і скоригувати цю готовність можливо засобами педагогічного впливу на початковому етапі навчання шляхом забезпечення розвитку когнітивних процесів дитини, емоційного інтелекту, розвитку навичок соціальної взаємодії молодших школярів тощо. Фундаментальним

показником ефективності вжитих педагогічних засобів розвивального освітнього простору щодо стимулювання адаптації дітей до шкільного навчання є готовність до навчання у школі. Ця індивідуальна якість виявляється у загальному психічному розвитку, складовими якого є певний рівень інтелектуального, емоційно-вольового, соціально-комунікативного та мотиваційного розвитку. Таким чином, нами обґрунтовано педагогічні резерви підвищення ефективності адаптації учнів молодшого шкільного віку до навчання шляхом створення розвивального середовища. Перспективи дослідження цієї проблеми полягають у створенні методичного забезпечення професійної діяльності вчителів початкових класів щодо формування соціальної активності учнів молодшого шкільного віку як чинника адаптації до умов навчальної діяльності, розвитку пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, формування системи ціннісних орієнтацій особистості учнів.

Література

1. Гончарук І. Створення вчителем комфортних умов для адаптації першокласників до навчання у школі / Ірина Гончарук // Початкова школа. – 2013. – № 7. – С. 42-44.
2. Кривчикова О. Психомоторний стан як фактор адаптації учнів початкових класів до умов навчання в школі / Олена Кривчикова, Тетяна Лясота // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. – 2008. – №2. – С. 162-164.
3. Крупник Г.А. Особливості психологічного супроводу адаптації першокласників до навчального процесу / Крупник Г.А. // Таврійський вісник освіти. – 2014. – № 2 (46). – С. 251-257.
4. Обухова Л.Ф. Детская (возрастная) психология : Ученик / Обухова Л.Ф. – М, 1996. – 374 с.
5. Поліщук С.А. Вольові якості у молодших школярів / С.А. Поліщук // Початкова школа. – 2000. – №2. – С. 40-41.
6. Зимняя И. А. Педагогическая психология. Учебник для вузов. Изд. второе, доп., испр. и перераб. — М.: Издательская корпорация «Логос», 2000. — 384 с.
7. Кирилів В. О. Реалізація принципу розвивального навчання у досвіді роботи вчителів початкової школи / Кирилів В. О. // Пед. науки : зб. наук. пр. / Херсон. держ. унт. – Херсон : ХДУ, 2013. – Вип. 63. – С. 123-127.
8. Пристинський В.М. Соціально-педагогічні умови адаптації учнів молодшого шкільного віку до навчання в процесі фізкультурної діяльності / В.М. Пристинський, Т.М. Пристинська, І.В. Ахременко // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2013. – № 6 (59). – С. 151-159.
9. Кочерга О. Психофізіологічний розвиток дитини перед школою / Ольга Кочерга // Початкова школа. – 2012. – № 1. – С. 45.
10. Костіков В.О. Переваги арт-терапії як засобу адаптації дітей молодшого шкільного віку до умов навчально-виховного процесу / Костіков В.О. // Молодий вчений. – 2015 р., травень. – № 5 (20), частина 3. – С. 104-107.
11. Вознюк О. Психоаналітичні методи корекції негативних психоемоційних станів / О. Вознюк, Є Романенко // Психолог. – 2007. – № 5. – С. 28-30.